

DEZINFORMACIJA

Dezinformacijos naratyvai Baltijos šalyse: nepasitikėjimas valstybe ir atskirų visuomenės grupių priešinimas

Ieva Čepaitė

Vilniaus universitetas

Nesvarbu, kokiame socialiniame burbule gyventume, kiekvienas esame girdėjęs gandų apie NATO ir Vakarų partnerių neveiknumą Baltijos šalių karo su Rusija atveju, apie korumpuotą šalies valdžią, nupirktą teisinę sistemą ar kyšius siekiant karjeros. Vis dėlto retai kada susimąstome, kad šie gandai – tai Rusijos tikslingai Baltijos šalyse skleidžiamos dezinformacijos naratyvai.

Apie tai, kokios žmonių grupės dezinformacijai imliausios, kokios pagrindinės dezinformacijos kryptys ir tikslai Baltijos šalyse, pasakoja Vilniaus universiteto Ekonomikos ir verslo administravimo fakulteto mokslininkas dr. Mangirdas Morkūnas.

Kuo skiriasi dezinformacija nuo propagandos?

Kalbėdamas apie dezinformaciją, dr. M. Morkūnas sako, kad visų pirma svarbu apsibrėžti jos sąvoką ir tikslą. Mokslininko teigimu, pagrindinis dezinformacijos ir propagandos skirtumas yra tas, kad skleidžiant dezinformaciją faktais yra manipuliuojama, o propaganda – faktai yra išgalvojami.

„Dezinformacija yra sąmoningas, metodiškas klaidinančios informacijos skleidimas. Tuo tarpu propaganda – išgalvoti faktai siekiant naudoti. Be to, propaganda būna aršesnė, vidinė propaganda dažnai lydimas ir prievartos. Dezinformaciją žmogus skleidžia todėl, kad yra suklaudintas, o propaganda – bijodamas vienokių ar kitokių prievartos veiksmų.“

Tikslingas klaidingos informacijos skleidimas, tikintis sau naudingo poveikio priešininkui, yra senas kaip pasaulis. Tai buvo populiari tiek viduramžiais, tiek naujaisiais laikais. Pavyzdžių yra itin daug – nuo anglų bandymų sukurti galingos kariuomenės įvaizdį paskleidžiant beveik įtikinamą pasakojimą, kaip Ričardas Liūtaširdis mūšyje

nukovė sultoną Saladiną, iki carinės Rusijos bandymų dėl savo nepavykusių reformų kaltinti žydus sukurpiant „Siono išminčių protokolus“.

Labiausiai paveikiamos žmonių grupės ir primityvus mąstymas

Mokslininko teigimu, propagandai, dezinformacijai ar šiaip informaciniam karui imlesni yra visų pirma žemesnio išsilavinimo, mažesnių pajamų, socializuotis nelinkę ir gana primityviai priešasties ir pasekmės ryšiu pratę mąstyti žmonės.

„Dažnai į dezinformacijos spąstus pakliūna pikti, nusivylę, pavydūs žmonės. Štai, pavyzdžiui, kaimynas važinėja su prabangia mašina, o aš – su perpus pigesne. Ar kaltinsiu save? Ne, aš ieškosiu kaltų aplinkui, – pavyzdį pateikia pašnekovas. – Žmogui yra nebūdinga pasižiūrėti į veidrodį ir pagalvoti, ką aš pats padariau ne taip. Daug paprasčiau kaltinti sistemą, ieškoti kokio nors abstraktaus ir neapčiuopiamo dalyko, kuriam galėtų suversti kaltę. Tai pavadinčiau labai paprastai – nevykėlio pasiteisinimu.“

Dažnai į dezinformacijos spąstus pakliūna pikti, nusivylę, pavydūs žmonės.

Anot dr. M. Morkūno, konstruoti dezinformacijos kampaniją yra gana paprasta, kai supranti, kaip tas žmogus mąsto. Priešasties ir pasekmės ryšiu mąstantys žmonės lengvai priima ne tik dezinformaciją, bet ir kitas jiems netiesiogiai „brukamas“ prekes. Dėl to jie yra ir rinkodaros specialistų taikinyje: ar norima parduoti sulankstomą kėdę, ar dezinformacijos naratyvą – principai yra panašūs.

„Dezinformacijos leitmotyvą parduoti yra netgi lengviau, nes jis yra abstraktus, o žmogus mąsto konkrečiai. Jeigu žmogų įkalbėsi nusipirkti naujas kelnes sakdamas, kad po skalbimo jų nereikės lyginti, tačiau išskalbęs žmogus pamatys, kad taip nėra – jis jumis nebetikės, nes turėjo galimybę patikrinti apčiuopiamą daiktą. Dažniausi dezinformacijos objektai yra abstraktūs, jų negali „pačiuopinėti“, taigi ir konkrečiu priešasties ir pasekmės ryšiu mąstantis žmogus negali sakyti, kad jam pamelavo. Juk tą blogąją sistemą Jonas įsivaizduoja vieną, Petras kitaip, Marytė dar kitaip, bet jie visi žino, kad sistema yra blogis. Jeigu žmogus gali pamatuoti, patikrinti, pažiūrėti į faktus, galiausiai jam kils klausimų, į kuriuos dezinformacijos

skleidėjai negalės atsakyti. Vadinasi, dezinformacijos leitmotyvas turi būti neapčiuopiamas“, – aiškina mokslininkas.

Tikslinė dezinformacijos skleidėjų auditorija – žmogus, kurio pasaulėžiūra yra gan siaura, kuris neturi galimybių eiti į teatrą, į kavinę, socializuotis su kitais žmonėmis, neturi pinigų priklausyti kokiam nors klubui ar vykti į užsienį, kurio pasaulyje yra tik televizorius ir gulėjimas ant sofos. Juk sunku būtų įrodyti, kad Europoje – vien gėjai, žmogui, kuris keliskart per metus vyksta į tą dekadentišką Europą. Taip pat bus sunku įrodyti „Lions“ ar „Rotary“ klubo nariui, kad visi jie priklauso kokiam nors klanui.

Įdomu tai, kad kartais dezinformacija tarnauja ir kaip tam tikrų socialinių kontaktų pakaitalas. Žmogus yra socialinė būtybė, jam reikia bendrauti, reikia išreikšti save, tad, matydamas bendravimą, net konfliktus per televizorių ar naujienų portaluose, jis jaučiasi viso to dalimi, palaiko vieną arba kitą pusę, tarsi pats būtų jų santykių dalyvis. „Jeigu paklaustumėte, kodėl atsiranda įvairių sporto klubų „ultros“ ar kodėl žmonės buriasi į įvairius baikerių klubus, atsakymas –

jie nori jaustis stipresni būdami didelės bendruomenės dalimi. Kažką panašaus bando pasiūlyti ir Rusijos propaganda.“

Baltijos šalys – neužgyjantis Rusijos skaudulys

Nors Rusija pastaruosiu metu turi itin daug priešų ir konfliktų, jai visuomet buvo ir išlieka aktualios Baltijos šalys – čia dezinformacijai kleisti Rusija skiria itin daug resursų. Kodėl šios nedidelės šalys Rusijos pašonėje jai tokios aktualios ir koks yra jose skleidžiamos dezinformacijos tikslas?

Anot tyrėjo, pirmasis ir itin svarbus veiksnys – Baltijos šalys yra daugelį metų neužgyjantis skaudulys ir akivaizdus pavyzdys, kad Sovietų Sąjungoje nebuvo gerai, šis politinis kūrinys nebuvo svajonių sistema, o Baltijos šalys, tik pasitaikius progai, pabėgo į Europą, NATO ir vakarietišką pasaulį.

„Lietuva ir Baltijos šalys labai aiškiai parodė Rusijai, kad mes SSRS būti nenorime, prijungimas nebuvo mūsų savanoriškas sprendimas, o juk ant tokios melagingos minties laikėsi didžioji SSRS idėja ir menama galybė.

Kitos buvusios SSRS narės toli nenuėjo, neprisijungė prie jokių aljansų, tad kaip ir neparodė visam pasauliui, kad gali vystytis ir augti savarankiškai. Mes parodėme, ir Rusijai tas labai nepatiko“, – aiškina dr. M. Morkūnas.

Pasak jo, antroji priežastis, kodėl Rusija nepaleidžia Baltijos šalių – tai intelektualinis potencialas, kurio ši šalis neturi. Didelė Sovietų Sąjungos mokslinio potencialo dalis buvo sutelkta Baltijos šalyse ir Ukrainoje – tiksloji mechanika, lazeriai, aukštesnio išsilavinimo ir vakarietiško pažinimo žmonės, darbo kultūra. „Taigi tam, kad vystytųsi šalies technologijos, jiems Lietuva ir Baltijos šalys yra vis dar reikalingos. Žinoma, tai yra mažesnis skaudulys nei pirmasis, tačiau jis yra.“

Rusijos tikslas – graužti Baltijos valstybes iš vidaus

Koks yra Rusijos tikslas skleidžiant dezinformaciją? Galutinis, žinoma – kuo didesnis Rusiją palaikančių žmonių skaičius. Tačiau iki tol, kol taip atsitiks, Rusija tiesiog stengiasi po truputį graužti valstybę iš vidaus.

„Mūsų šalyje yra nemažai žmonių, kurie jau apnuodyti dezinformacija, – sako

mokslininkas. – Rusija stengiasi, kad šie žmonės triukšmautų, rodytų nepasitenkinimą valdžia, sistema. Tada pati valstybė turi skirti jiems papildomo dėmesio, aplink juos šokinėti, o tai reiškia, kad dalis laiko, kuris galėtų būti skiriamas tolesniam vystymuisi, yra leidžiama aiškinantis su tais žmonėmis.“

Dr. M. Morkūnas sako, kad šį vidinį triukšmą šalyje tikrai mato ir Vakarų Europos šalys, Briuselis. Tuomet jiems natūraliai kyla klausimas – galbūt Baltijos šalys ne visai patikimos, galbūt į jas neverta pernelyg investuoti? Jeigu yra bent maža tikimybė, kad jos kada nors vėl sugrįš į Rusijos sudėtį ar bent jau nusus nuo demokratijos kelio (juk panašu, kad ir norinčių, ir realių pavyzdžių, tokių kaip Vengrija, yra), ar tikrai verta?

Pašnekovas įsitikinęs, kad Rusijos tikslas – graužti Baltijos valstybes iš vidaus, ir nesvarbu, kad tik po truputį. Rusija išnaudos visas pasitaikiusias galimybes, ir kiekvienas, net mažytis, skilimas viduje jai yra naudingas.

„Galutinis tikslas? Jų daug ir įvairių. Įsivaizduokite situaciją: paveiktas dezinformacijos, nepatenkintas valstybe žmogus įsidarbina svarbioje

Lietuvos energetikos įmonėje. Atėjus dienai X bus labai paprasta padaryti, kad šis darbuotojas paspaustų mygtuką ir išjungtų energijos tiekimą kad ir vienoje miesto dalyje. Nebus apšvietimo, kils panika, sustos viešasis transportas, žmonės užkimš gatves, o tuomet ir Lietuvos bei sąjungininkų pajėgoms atvykti bus sunkiau. Naudinga ir gana paprasta, tiesa? – galimą scenarijų pateikia mokslininkas. – O kas, jeigu atėjus dienai X koks nors dezinformacijos paveiktas kalėjimo prižiūrėtojas paleis kelis šimtus galvažudžių? Tai tik paprasčiausi pavyzdžiai, jau nekalbant apie prorusiškus judėjimus savi-valdybėse, Seime ar net Europarlamente.“

Dezinformacijos kryptys Baltijos šalyse ir jų veikimas

Tirdamas Rusijos vykdomą dezinformaciją ir jos poveikį ekonomikai Baltijos šalyse, dr. M. Morkūnas išskyrė tris pagrindines kryptis. Pirmoji jų – nepakankamai geros karjeros galimybės (1 pav.).

Anot mokslininko, Lietuvoje yra sukurta gera socialinė sistema, kuri veikia lifto

principu – net žmonės iš nepasiturinčių šeimų turi galimybę gauti nemokamą aukštąjį mokslą, stipendijas, įgyti perspektyvią specialybę, vėliau – gerai apmokamą darbą, kelti kvalifikaciją ir galiausiai padaryti puikią karjerą.

„Rusijoje taip nėra. Socialinis liftas nefunkcionuoja taip, kaip pas mus, ten didelę įtaką turi pažintys, kyšiai, tad jiems nepatinka matyti geruosių pavyzdžių buvusiose Sovietų Sąjungos valstybėse, – sako tyrėjas. – Kaip jau kalbėjome, dezinformacijai imlus žmogus nėra linkęs savo nesėkmės priežasčių ieškoti savyje. Jam būdinga asmeninę atsakomybę už savo veiksmus, savo nesėkmes perkelti ant valstybės ar įsivaizduojamos sistemos pečių. Pavyzdys – tavo vaikas nelanko pamokų, nesimoko, susikerta per egzaminus. Bet juk tavo vaikas – pats geriausias. Kas tuomet kaltas? Žinoma, kad sistema, kurioje tiesiog neįmanoma visko išmokti, užduotys kažkokios kvailos, reikalaujama per daug, to, ko visai nereikės gyvenime, ir panašiai.“

Mokslininkas tikina, kad tokio požiūrio formavimas yra ilgalaikė Rusijos investicija į nepatenkintų, neišsilavinusių, užsidariusių žmonių burbulą didinimą: „Kam stoti, vaikeli, juk matai, kokią sistemą, vis tiek nepadarysi karjeros, viskas tik per kyšius, eik geriau dirbti melžėjos padėjėju. Jaučiat? Dezinformacijos skleidėjas puikiai supranta šio naratyvo naudą sau pačiam. Juk jeigu dezinformacija apnuodyto žemesnio socialinio sluoksnio asmens vaikas nepasinaudos valstybės sukurtu socialinio lifto galimybėmis, Rusija dirvą savo dezinformacijai turės ir toliau.“

Antroji ir itin ryškiai skleidžiamos dezinformacijos kryptis – neva korumpuota teisinė sistema. Čia, anot mokslininko, svarbu stiprinti nesaugumo ir neteisybės jausmą, nes šios emocijos kuria pyktį, o pyktą žmogų lengviau paveikti.

„Pirmiausia kalbame apie teisinį nepasitenkinimą – teismai korumpuoti, nėra teisybės, šalies elitas gali išsisukti nuo bausmių, o paprastas žmogus negali, teisėjai, gavę kyšį, užsimerkia prieš nusikaltimus, ir vėl – valstybė kalta, sistema kalta“, – vardija pašnekovas.

Trečioji, šiuo metu dėl įvykių Ukrainoje

aktualiausia, dezinformacijos Baltijos šalyse kryptis – karo grėsmė. Šis naratyvas augina baimę, nepasitenkinimą, nuolankumą teroristinei kaimynei, be to, lemia investicijų mūsų šalyje mažėjimą.

„Skatinamas nepasitenkinimas NATO ir Vakarų partneriais, kartu kviečiama „neerzinti Rusijos“, nusileisti, tylėti, nes ji mus puls ir niekas mūsų neapsaugos. Nuvertinamas atsakomybės už savo šalį ir pilietiškumo ugdymas. Taip pat šis naratyvas veikia ir investicijas – tiek vidines, tiek užsienio. Aš nesistatau namo ir negerinu savo buties, nes ateis rusai ir viską subombarduos. Tai veikia ir užsienio kompanijas, kurios tiria rinką Lietuvoje, nes šis naratyvas ne itin motyvuoja jas ilgam „užrakinti“ savo pinigus čia“, – aiškina dr. M. Morkūnas.

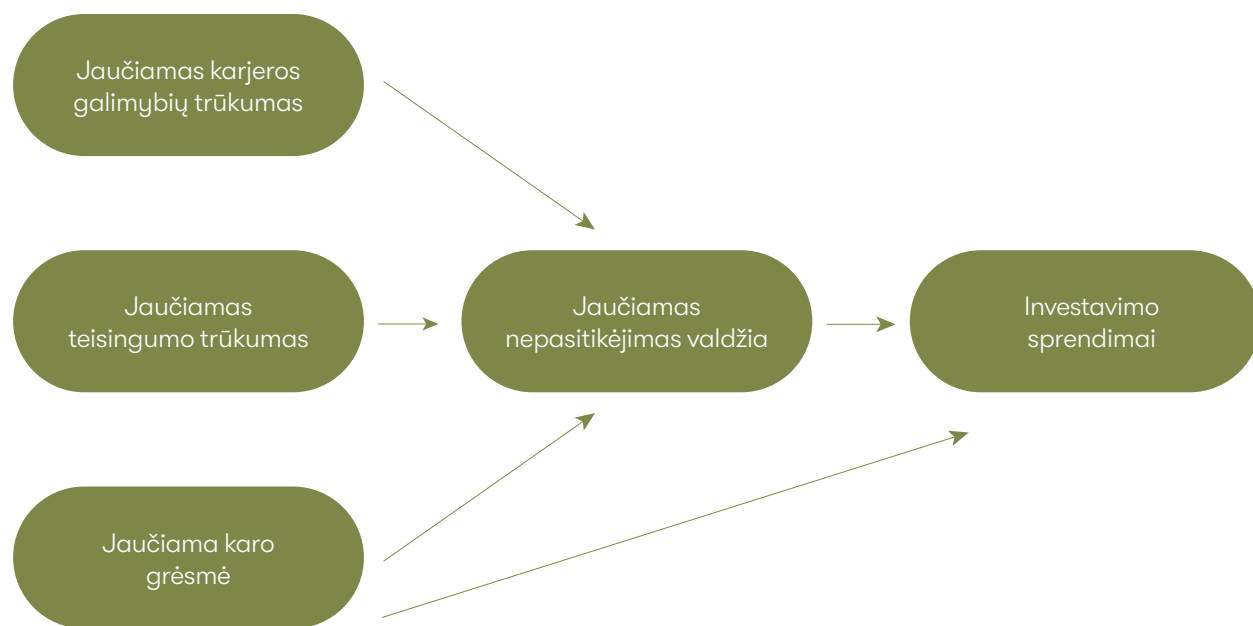
Laimi faktai prieš gandas

Vis dėlto mokslininkas pabrėžia, kad NATO pratybos, dalinių dislokacija Lietuvoje, viešojoje medijoje vis pasirodančios žinios apie čia atvykstančius užsienio karių kiek susilpnino pastarąjį naratyvą. Anot jo, jeigu tyrimo apklausa būtų daryta prieš karą, nepasitenkinimas NATO būtų jaučiamas ryškiau: „Čia vėlgi kalbame apie apčiuopiamumą ir faktą prieš gandas, juk negali sakyti, kad to, ką matai prieš savo akis, nėra.“

Šios trys skleidžiamos dezinformacijos kryptys lemia vieną rezultatą – nepasitenkinimą valstybe ir investicijų mažėjimą. Tačiau dr. M. Morkūnas pastebi ir džiugią tendenciją – Baltijos šalyse dezinformacija lengvėja, faktai maišomi nebe taip smarkiai, kaip buvo prieš, pavyzdžiui, penkiolika metų.

„Pastaruoju metu dezinformacijos naratyvas Lietuvoje yra beveik toks pat, kaip ir Vokietijoje – stengiamasi, kad žmonės imtų abejoti faktais, imtų manyti, kad galbūt ne viskas yra taip, kaip sakoma, ne viskas aišku ar iki galo tikslu. Tai yra vienas iš švelnesnių dezinformacijos būdų, kuris rodo, kad visuomenė ryškios, primityvios dezinformacijos nebeprisims. Ji tobulėja, o tai – labai geras ženklas.“

**Baltijos šalys
yra daugelį metų
neužgyjantis
skaudulys ir
akivaizdus
pavyzdys, kad
Sovietų Sąjungoje
nebuvo gerai.**

1 pav. Dezinformacijos kryptys Baltijos šalyse. Mangirdo Morkūno sudarytas modelis